

ВИСТАВКА КНИЖНОЇ КУЛЬТУРИ
ПРИ МІЖНАРОДНЬОМУ З'ЇЗДІ
бібліотекарів і приятелів книги в Празі

УКРАЇНСЬКА КНИГА
LIVRE UKRAÏNIEN

П Р А Г А

1926

УКРАЇНСЬКА КНИГА.

В історії славянської книжки Україні належить почесна роля — і перш за все хронологічно. З славянських народів перші друкують книжки для себе Чехи — 1468 року, а за ними Українці — р. 1491: цього року видруковано мовою славянською, з особливостями живої української мови, перші дві книжки для потреб українського населення — Октоїх та Часослов — в друкарні Швайпольта Фіоля в Кракові. Працю Фіоля продовжив Франціск Скорина, що в тогдішньому огнищу славянського руху, в чеській Празі, видрукував в роках 1517—1519 двадцять три книжки — окремі книжки біблійного кодексу — в перекладі на тодішню українсько-білоруську книжну мову. В початках друкарства, в XV та в першій половині XVI ст., Україна та Білорусь, звязані державною приналежністю до великого князівства литовського й тісними культурними взаєминами, особливо спільністю тодішньої книжної мови українсько-білоруської (що була тоді мовою державною), тому натурально провадили і книжний друк спільними силами — однаково на території України і Білорусі. На білоруській території бачимо друкарні в Заблудові (тут друкуються надзвичайна для цього часу книжка Учительне Євангеліє — трагедія євангелія на тогочасну книжну мову з поясненнями в формі популярної проповіді), в Несвіжі, в Евю, в Могилеві, в Кутейні, в Буйничах, в Супраслі. В третій четвертині XVI ст. друкарство твердо осідає на західній частині української землі: закладаються друкарні у Львові (в Галичині) та в Острозі (на Волині), де 1580 р. надруковано перший у славянському світі повний кодекс славянської біблії, що став зразком для дальших видань сеї книги. Після того друкарні на Україні зростають у великому числі. В Галичині, крім головного міста Львова, де була знаменита друкарня Ставропігіяльного Братства та менчі друкарні Михайла Сльозки, єпископа Арсенія Желіборського, єпископа Йосифа Шумлянського, бачимо ще цілу низку друкарень в провінції — в Стрятині, Крилосі, Угорнях, Уніві, Перемишлі. На Волині, крім згаданої Острожської друкарні, існували ще друкарні — в Дермані, Константинові, Почаїві, Рахманові, Четвертні, Луцьку, в Чорні, Крем'яні, Житомирі. На Київській землі були в самому Києві три друкарні, в тім числі знаменита, найбільша на Україні, друкарня Києво-печерської Лаври, та дві друкарні на Київській провінції (в Фастові і Бердичові). В Чер-

нитівській землі найбільша друкарня була в Чернігові. В землі Подільській було сім друкарень.

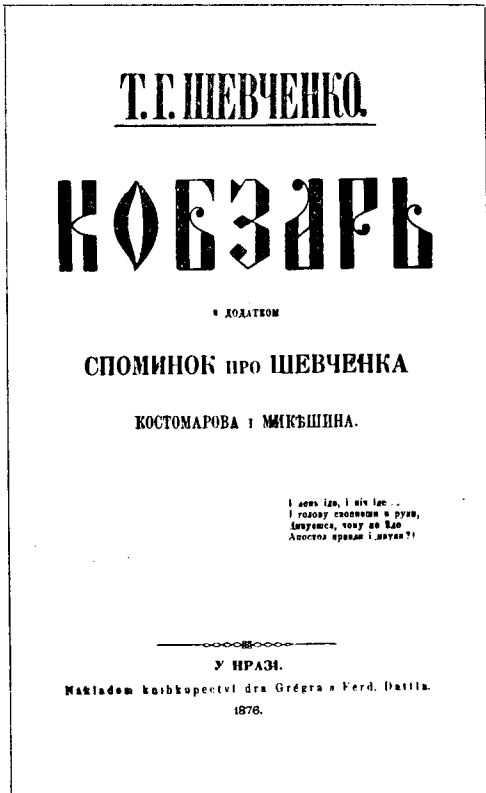
Вже сама кількість друкарських установ доводить, що друкарську справу на Україні було розвинуто широко. В перші часи по винаході друкарства продуктивність друкарень взагалі не була велика, проте українські друкарні визначаються солідною, на той час, кількістю видань. Напр., Львівська друкарня лише за 1591 — 1622 р. видрукувала 13 книжок, Острожська за 1574—1595 р. — 18 книг, Київська — за перших 15 літ свого існування 40 книг, серед яких значна частина були монументальні видання в 500—1.000 — 1.500 сторін (напр., відомий «Требник» митр. Петра Могили мав 1670 сторін), а по кінець XVIII ст. видрукувала більш 250 книг, Почаївська друкарня з 1720 р. до кінця XVIII ст. випустила 187 книг, Чернітвська друкарня за значно коротший час — більш 50 книг.

Українські друкарні виконували велику культурну місію не лише на своїй землі, а й далеко по-за її межами. Українські видання ширилися в Московщині та по інших славянських землях, в Молдовії, Румунії, Угорщині, попадали навіть у славянські монастирі далекого Афону. В передмові до одної з книжок, друкованої в Київській Лаврській друкарні, так висловлюються веславянські завдання українського видавництва: «Любезно пріймѣте (сю книжку), пріємлѣте Іафетово племя, Россове, и Славяне, и Македонове; стяжите и (її) Болгарове, Сербове и Босняне; обლობызайте и Истрове, Іллїрікове и Далматове; срящѣте и Молдавяне, Мултяне и Унговлахове; възспріймѣте и Чехове, Моравлене, Гарватове, и вся широковластная Сарматїа възлоби и притяжи и, и всѣ православнїи сію святую любезнѣ пріємлѣте книгу, и вмѣсто многоцѣннаго съкровища имѣйте ю». І та місія української книжки дійсно була культурна, бо книжка та одгукалася на всі культурні потреби свого часу. Тут були книжки богослужбові, взагалі церковні, книжки для шкільного вжитку та для повчаючого читання, книжки наукового-богословського, літературного та прикладного змісту. З технічного погляду книжки, що виходили не лише з таких великих друкарень, як Київська, Львівська, Острожська, Почаївська, але і з малих, як Стратинська, Заблудівська та ин., були видрукувані бездоганно — і з погляду коректури, і з погляду зовнішніх признаков. Перше місце в сім належить виданням Київським. «Увесь час...., — каже дослідувач українського друкарства. — Лавра (Київська) як найбільше дбала про найкращу зовнішність своїх книжок. і в цім відношенні печерські видання не мали собі рівних.

Лаврська гравюра придбала собі заслужену славу серед усього словянського світу, спеціальні «ізообразителі» звичайно готували потрібні малюнки, а гравери вирізували їх на дереві (а з кінця 1680 років і на міді); свої рисувальні та граверні має Лавра вже в XVII віці... Лавра має свої власні розкішні прикраси, — мініатюри, заставки (пралози), ініціали та кінцівки. Все це пишні видання, з силою гравюр, часом більше сотні, видання одне одного розкішніше, одне одного дорожче, з яких кожне єсть гордість того чи іншого архимандрита — видавця. За сто років своєї найкращої праці. Лавра мала де-кілька десятків дуже гарних граверів, серед яких часом бували і такі талановиті та багатолітні працівники, як монах Ілля (1636—1663), Леонтій Тарасевич та Інокентій Щирський». В більшій чи меншій мірі художні-стю визначалася продукція і інших друкарень.

Отже українська книжка має свою стару і поважну історію. Року 1924 святковано ювілей української книжки «Апостола», що друкують його 350 літ тому, 1574 року, у Львові. З того приводу появилася у виданні наукового т-ва у Львові цінна монографія проф. І. Огієнка про історію українського друкарства (від початку до кінця XVIII віку), звідки й наведено нами в горі цитату.

Українська книжка на своєму історичному шляху переживала долю тяжчу, ніж книжка якого іншого народу, що мав власну національну державу. Історична доля ставила

Титульна стронічка 2-го тому пражського видання «Кобзаря» Шевченка з р. 1876.

український народ в умови державного співжиття з його ближніми сусідами — з Польщею, Австрією, Росією. Державно-правне становище українського народу в Польщі та в Австрії не давало українській книжці державної опіки, і друкарська справа тут провадилася лише самодіяльними зусиллями самого українського населення. Але при тому друк українського слова сам по собі не зустрічав тут зовнішніх перешкод, і свобода слова вважалася остільки за річ конечну, що гарантувалася міжнародними трактатами. Напр., в умові гетьмана Івана Виговського з польським правительством (в т. зв. «Гадяцьких пунктах» 1658 р.), крім установа двох університетів заведено ще й такий пункт спеціально щодо свободи слова на Україні: «Гімназія (то єсть учительніє дома), колегія, школы та друкарні, сколько их надобно будет, без препятствія ставити будет вольно и свободно науки отправовати и книги печатати всякіе, и в преніях о вѣри, толко би без поруганія и уразы маестату королевского» (себ то: визнавалася цілковита свобода слова в школі і друку, навіть в справах віри — з тим лише обмеженням, аби не ображалася голу держави). Більші обмеження зустріла українська книга в сусідній московській державі. Національна вдача й культурний світогляд народів українського та московського рідкилися остільки, що книжка з-поза «Литовскаго рубежа», з «Черкаскої землі» (себ то з України і Білоруси) здобувала собі тут дуже несприятливе відношення. Московський патріарх Філарет ще на початку XVII ст., коли на Україні саме розвивалася широко друкарська справа, недвозначно висловлювався про Українців та Білорусів, що вони лише «нарицаються убо христіане», себ то — христіане лише номінально. Тому й не дивно, що московський цар Олексій Михайлович в умові з поляками, в противність «Гадяцьким пунктам», вимагав, аби «всѣ тѣ, в которых мѣстностях книги печатаны и их слагатели, також печатники или друкари, смертю казнены и книги, собрав, сожжены были и впредь чтобы крѣпкій заказ был безчестных воровских книг никому с ваших королевского величества поданных нигдѣ не печатати под страхом смертной казни». Не дивно й те, що на самій Московщині давалися накази, щоб книжки українського друку — «собрати и на пожарѣх сжечь» не лише за зміст, але й за самий «слог еретическій», щоб тих книжок «нікто у себя в домах втай и явно не держали». І коли відбувся добровільний державний союз України з Москвою, то українська книжка не лише не мала державної опіки, але й на території самої України зустріла з боку центральної влади дуже несприятливе відношення. На-

тиск з боку центральної влади зроблено безпосереднє на друкарні, — головнє на найзначнїйшї, як Київська та Чернигівська, і друкарську продукцію з 1686 р. — зараз по церковній злуці України з Москвою — взято було під цензуру. В порушення всїх дїючих досї правних норм, дозволялося друкувати на Україні книжки лише з дозволу та під доглядом митрополита. Через два роки починаються і настирливо продовжуються замахы підклонити цензуру українських книг безпосереднє московському патріархові та поширити не лише на зміст, але й на саму мову українських книг, — та українські друкарні здебільшого ігнорували всї в такому напрямі накази московської церковної влади. Але р. 1720 видано царський наказ, аби «вновь книг никаких, кромѣ церковныхъ прежнихъ изданій, не печатать, а и оныя церковныя старыя книги, для совершеннаго согласія с великороссійскими, с такими жъ церковными книгами справлять прежде печати с тѣми великороссійскими печатми, дабы никакой розни и особаго нарѣчія во оныхъ не было»; наказ сей установлює надалїй точний цензурний порядок для українських книг: «а другихъ никакихъ книгъ, ни прежнихъ ни новыхъ изданій, не обявля об оныхъ в Духовной Коллегіи и не взыав от оной позволенія, в тѣхъ монастырѣхъ не печатать, дабы не могло в такихъ книгахъ никакой в церкви восточной противности и с великороссійскою печатью несогласія произойти». Сей наказ був переломовою точкою в боротьбі української книжки за свою свободу. Та боротьба продовжувалася ще до самого кінця XVIII ст., але такі накази, в рїзких варіаціях, повторювалися незмінно, за порушення їх українські друкарні штрафувалися тисячерубльовими штрафами, однуж велику друкарню, Чернигівську, замість штрафу конфісковано та перевезено до Москви.

Така була доля української книжки до кінця XVIII стол., коли ся книга призначалася головнє для потреб церкви і школи. На прикінці XVIII ст. появляється нова — художня — українська література. І шлях нової української книги був так само шляхом хрестним. Ще на початку, поки нова українська література не визначилася широким розвитком, на неї не зверталося уваги в напрямі адміністративних репресій, і безборонно появляється до 100 друків українською мовою. Але вже біля половини XIX ст. починаються спеціальні репресії що до української книжки, а поруч з тим розсилалися на Україну особливі накази місцевій адміністрації, щоб «звертати особливу увагу на тих, хто займається українськими старовинностями, історією та літературою». Тож не дивно бачити в таких умовах слабу продукцію української книги. Р. 1847 видруко-

вано всього одну українську книжку — та й ту пущено в продаж лише 50 літ по тому, 1848 р. — 3 книги, 1849 — 2 книги, 1850 р. — 1 книгу, 1851 р. — 2 книги, 1852 — 3 книги, 1853 р. — 1 книгу, 1854 р. — 3 книги, 1855 р. — 4 книги, 1856 р. — 5 книг. Як бачимо у вік широкого розвитку європейської культури Україна, в згаданих умовах, не лише не розвинула тих можливостей, на які спонукали її досягнення попереднього часу, а навпаки: книжна її продукція не дорівнювалася навіть до даних попереднього часу, — книжок друкувалося менше як за 300 літ перед тим...

На прикінці 50-х та на початку 60-х років XIX ст., в зв'язку з полекшенням загального режиму в Росії, потеклилися й цензурні репресії що до української книжки, — тому р. 1857 кількість друкованих українських книжок зростає до 12, 1860 року — до 24, 1861 р. — до 33, 1862 р. — до 41. Але вже з 1863 р. репресії що-до української книжки поновляються, — правительством оголошує цілу програму знищення української мови взагалі, висловлюючи устами міністра внутрішніх справ Ваалуєва, що «никакого особеннаго малоросійскаго языка не было, нѣтъ и быть не может, а нарѣчіе их, употребляемое простонародьем, есть тот же русскій язык, только испорченный вліяніем на него Польши». Цензурі наказано не пропускати українських книжок «духовного змісту, шкільних та взагалі призначених для народного вжитку»; одночасно церковна влада наказує не дозволяти українського перекладу євангелія та забороняти якібудь книги релігійного змісту на українській мові. Наслідком цих репресій було ще більше помітне пониження кількості українських друків: 1863 року — 15, 1864 р. — 11, 1865 р. — 5, 1866 р. — ні одної книжки, 1867 та 1868 рр. по 3 кн., 1869 р. — 1 кн., 1870 р. — 5 книг.

Новий короткий антракт в цензурних репресіях завершився страшним, погромним для українського слова височайшим (царським) наказом 18 травня 1876 р., — що таким чином має сього року право ювілейного упом'янення, — яким наказом заборонено було всі форми творчості в українському слові — за одним винятком красного письменства. Та навіть і в сій, так би мовити легалізованій, сфері заборонялося: театральні вистави (отже — драматична література), музичні декламації та українські тексти до музикальних нот. Для пильнішого доконавання цих розпоряджень установлено було, щоб кожного разу присуд відповідної місцевої цензурної установи контролювала найвища установа цензурна, для чого всі рукописи з місцевих цензурних комітетів обов'язково пересилалися в Головне Управління по дѣлам печати. Аби мову друкованих українських

книжок хоч із зверхнього погляду наблизити до мови московської, установлено в друку українських книжок вживати правопису московського, хоч він цілком не надавався до мови української. Аби, врешті, обрізати усі шляхи для розвитку українського слова, заборонялося ввозити до Росії українські друки за-кордону.

Наслідки цього закону були для української книжки страшливі. Видання книжок наукового чи технічного змісту, навіть популяризації для народу, шкільних книжок припинилося. Українські автори пробували одягати популярно-наукові теми в белетристичну форму, але, помимо несприятливості таких спроб, недремане око цензури звичайно припиняло такі штучні замаху. В результаті вже в 1877 та 1879 рр. появляється в друку лише по дві книги, 1880 р. — 6 книг. Після короткого антракту репресій, — в роки 1881—1883, коли появилася 75 українських книг, — за останніх двох російських царів новими репресіями лише посилювалися ті обмеження українського слова, що їх завів закон 1876 року. Напр., р. 1892 наказано було забороняти друк українських книг «при малій-шем к тому поводі», «в цѣлях чисто государственных»; р. 1895 наказано не дозволяти книг для дітей — «хотя бы по существу содержания они и представлялись благонамеренными». Цензурний закон 1876 р., зо всіма його дальшими посиленнями, існував до революції 1905 року. Закон той, очевидно, в такій мірі відповідав усьому напруженню правительственной політики що до України, що спроби відновити його повторювалися й далі; найширшою з таких спроб була цілковита заборона — з початку війни 1914 р. та до самої революції — всякого українського слова не тільки на території Росії, але й на окупованих українських землях — в Галичині та Буковині.

В тих тяжких історичних обставинах, в яких перебувало українське слово на території Росії, в великій мірі порятунком для його була можливість провадити друк української книжки на етнографічній українській території за межами Росії, головним чином в Галичині та почасти в Буковині; перша особливо виконувала ролю П'ємонту українського друкованого слова. Тому останній, під час війни, замах російського правительства загрожував таким лихом, що його розміри переважали все попереднє. Але велика революція увільнила українську книжку від того традиційного, незмінного в своєму напрямі «обуха», під яким існувала вона на протязі майже трьохсот років.

Та традиційна політика нищення українського слова була надзвичайно тяжким для українського народу фактором пони-

ження його національної та всякої взагалі культури. Оскільки та політика не відповідала дійсним культурно-національним потребам українського населення, можна бачити з тих, вже наведених у горі, даних, коли найменше полекшення цензурних репресій незмінно вело за собою збільшення кількості українських друкованих книг. По першій революції 1905 року кількість книг дуже значно зростає.

Особливо значний був зріст української книжки по великій революції, коли для українського народу відкрилися широкі перспективи культурно-національного розвитку. Не вважаючи на трудні технічні умови військового часу, на брак організованого для сеї мети капіталу, самодіяльністю самого населення кількість назв української друкованої книжки зростає в р. 1917 до 747, р. 1918 до 1.084 і навіть ще в 1919 році по інерції до 665.

З року 1919, по окупації України, друк української книжки провадиться і на території радянської влади, де до недавнього часу сю справу було монополізовано в державному видавництві, і поза її межами. Число українських друків на радянській Україні знижується в порівнянні з часом самостійного державного існування України, особливости ж національної тактики радянської влади приводять не лише до зменшення кількості українських книжок, але й до переваги чужоземної книги над українською на території, де українська людина складає 88%. Тому бачимо, що р. 1919 українських книжок видруковано 665, російських — 726, р. 1920 (рік тимчасової перерви радянської влади) українських книжок — 457, російських 369, р. 1921 українських книжок — 214, російських — 448, за першу половину 1922 р. українських книжок 156, російських — 491. З року 1924 розвивається книжна продукція недержавних видавництв; найбільше з цих видавництв «Книгоспілка» видало за 1924—1925 р.р. біля 350 книжок, — ширший розвиток його діяльності спиняла палірова криза.

Поза межами радянської України видавництво українських книжок провадилося на українській етнографічній території в державах Польщі, Румунії та ЧСР., найбільше — в Галичині. Крім того, на еміграції, в різних західно-європейських краях, повстало до 30 окремих емігрантських видавництв, які ставили собі завданням продукцію української книжки. Найбільш сприятливі знайшли для себе умови та найширше розвинули свою діяльність такі видавництва на території ЧСР; серед них — видавництва трьох високих шкіл (Український Університет, Українська Господарська Академія,

Український Педагогічний Інститут) та Український Громадський Видавничий Фонд. Всього поза межами Радянської України з р. 1919 видано біля 4.000 книг.

В Празі 1924 р. з приводу 350-літньої річниці друку першої книжки на Україні — «Апостол» — вже відбулася вистава української книги. Тепер на міжнародній книжній виставі у Празі ж вдруге влаштовано виставу української книжки по такій програмі:

1) Загальний відділ українських друків: а) тих, що вийшли на радянській Україні. Сюди увійшла не вся книжна продукція на Україні з р. 1919. (не увійшла численна література агітаційного характеру), а дано лише те, що має загальну культурну цінність, оскільки можна було відповідний матеріал тут здобути; б) тих, що друковалися за межами радянської України по окремих українських землях та в різних країнах на еміграції; сюди долучено підвідділ українського книгознавства (бібліографічні журнали, бібліографічні показки, бібліотекознавство, історія друкарства та бібліотек на Україні).

2) Періодика 1918—1926 рр. (преса на українських етнографічних землях в Європі, преса в Америці, емігрантська преса).

3) Українська в чужих мовах, книги та журнали на чужих мовах (англійській, французькій, німецькій, чеській та ин.), в яких трактується українська справа або йде мова про Україну.

4) Шевченкіана — з приводу 50-ліття з часу виходу в Празі р. 1876 першого повного видання «Кобзаря» українського поета Т. Шевченка. В першу чергу подано збірку видань «Кобзаря» від р. 1840. Тут же подано переклади з Шевченка на чужі мови, студії над його творами, матеріали для його біографії, літературу про його добу, колекції його портретів. Окреме місце присвячено у цьому відділі Шевченкові як маляреві, — подано репродукції малярних його праць та літературу про них.

5) Українська книжна графіка в репродукціях та фірмові знаки окремих видавництв.

6) Діаграми: а) діаграми, що ілюструють книжну продукцію на українських землях, б) діаграми окремих видавництв та бібліотек.

LE LIVRE UKRAINIEN.

Dans l'histoire du Livre slave un rôle honorable appartient à l'Ukraine et ceci tout d'abord chronologiquement. Parmi les peuples slaves ce sont les Tchèques qui commencèrent les premiers (en 1478) à imprimer des livres à leur usage; ensuite c'est pour satisfaire aux besoins de la population ukrainienne et blanc-ruthénienne qu'on imprime des livres en 1491 (à Cracovie) et dans les années 1517—1519 (à Prague). Les relations intimes entre les Ukrainiens et les Blancs-Ruthènes les amènent ensuite à organiser de concert l'imprimerie pour leurs pays. De nombreuses imprimeries surgissent sur les territoires blanc-ruthénien et ukrainien. En Ukraine les imprimeries les plus importantes se trouvaient à Lviv, à Ostroh (où paraît en 1580 la première édition du texte complet de la Bible Slave, qui servit ensuite de modèle pour les éditions postérieures de ce livre), à Potchaïo, à Tchernyhiv et à Kiev. Ces imprimeries se distinguaient par une production du livre importante au XVIIe et au XVIIIe s. Les imprimeries ukrainiennes remplissaient une mission civilisatrice non seulement sur le territoire ukrainien mais bien au delà de ses limites. Les éditions ukrainiennes se propageaient en Moscovie et dans les autres pays slaves ainsi qu'en Moldavie, en Roumanie, en Hongrie et parfois même elles arrivaient jusqu'aux couvents slaves du lointain Athos. Cette production importante des livres répondait à toutes les exigences de la vie intellectuelle de son temps. On publiait des livres d'églises des livres scolaires et instructifs en général, des livres du domaine de la théologie, des belles-lettres et de la technique. L'exécution extérieure de ces éditions était d'une perfection remarquable, les livres étaient ornés de gravures artistiques et les imprimeries de Kiev p. ex. possédaient des ateliers spéciaux pour le dessin et la gravure déjà au début du XVII s.

Le sort du livre ukrainien a été plus dur que celui du livre des autres peuples qui vivaient dans leurs propres Etats indépendants. La destinée historique obligea le peuple ukrainien de vivre politiquement en commun avec ses voisins, les Polonais, les Russes, les Autrichiens. Les droits du peuple ukrainien en Pologne et en Autriche n'assuraient pas au livre ukrainien la protection de l'Etat. L'impression des livres ukrainiens s'y faisait par l'initiative de la population ukrainienne elle-même, mais toujours librement. C'est en Moscovie que la liberté du livre ukrainien se heurta contre les restrictions. Le caractère national et la façon d'envisager les choses des deux peuples Ukrainiens et Moscovites, étaient si différentes que le livre ukrainien trouva mauvais accueil en Moscovie: on l'interdisait souvent, on le confisquait au public et brûlait aux

autodafés dans les rues. Cette attitude à l'égard du livre ukrainien eut des conséquences tragiques après l'union politique de l'Ukraine avec l'Etat Moscovite en vertu du traité de 1654. Contrairement aux vieilles traditions ukrainiennes le livre en Ukraine fut soumis à la censure et à partir de cette époque commença toute une série d'interdictions concernant non seulement le contenu des livres ukrainiens, mais aussi la langue nationale ukrainienne employée.

L'ukase du tzar de 1720 ordonnait aux imprimeries ukrainiennes d'observer rigoureusement les prescriptions de la censure et de n'admettre dans leurs publications d'autres langues que celle des livres édités en Moscovie. De tels ukases se renouvelaient souvent et les contraventions étaient punies d'amendes jusqu'à 1000 roubles. Une imprimerie (à Tchernihiv) fut même punie de confiscation et transférée en Moscovie.

Telle est l'histoire du livre ukrainien jusqu'à la fin du XVIIIe s., quand le livre était destiné principalement à satisfaire aux besoins de l'école et de l'église. A la fin du XVIIIe s apparaissent les premières oeuvres de la littérature ukrainienne contemporaine du domaine des belles-lettres. Au début quand cette littérature ne se distinguait pas encore par un développement considérable elle était libre de restrictions administratives et jusqu'à 100 publications ukrainiennes paraissent alors librement. Mais déjà vers le commencement du XIXe s. commencent les interdictions spéciales concernant le livre ukrainien et en même temps les autorités en Ukraine reçoivent des ordres spéciaux „d'avoir l'oeil sur tous ceux qui s'occupent d'antiquités ukrainiennes, d'histoire et de littérature“. En 1863 le gouvernement engage la lutte systématique contre la civilisation nationale ukrainienne et par la bouche de son ministre de l'Intérieur déclare:

„La langue ukrainienne n'existait jamais, n'existe pas et ne peut pas exister dans l'avenir“.

La censure reçut l'ordre de prendre des mesures les plus rigoureuses en face du livre ukrainien. Même l'édition ukrainienne de l'Evangile fut interdite. L'ukase de 1876 fut encore plus sévère. Il interdisait tous les genres de littérature en langue ukrainienne, sauf les belles-lettres. Les représentations théâtrales (donc aussi la littérature dramatique), les récitations en ukrainien ainsi que les paroles ukrainiennes dans les oeuvres musicales furent aussi interdites malgré cette exception que faisait la loi pour les belles-lettres. (Aux concerts on était obligé de chanter les chansons ukrainiennes en français.) Pour couper toutes les voies au développement de la littérature ukrainienne l'importation en Russie des publications ukrainiennes éditées à l'étranger, sur le territoire ukrainien en Galicie, fut aussi interdite. L'application de l'ukase

de 1876 devenait de plus en plus rigoureuse dans le cours du temps p. ex. en 1895 furent interdits les livres pour les enfants, les traductions ukrainiennes des auteurs étrangers.

La production des livres ukrainiens prend l'essor au moment où l'Ukraine acquiert l'indépendance politique. Malgré les difficultés techniques causées par la guerre 747 livres ukrainiens paraissent en 1917 et l'année 1918 en donne 1084 contre 2—3—10—20 livres ukrainiens avant l'année 1905.

A partir de 1919, après l'occupation de l'Ukraine, les livres ukrainiens paraissent aussi sur le territoire soviétique ainsi que'n dehors de ses limites. Le nombre de publications ukrainiennes en Ukraine soviétique est très inférieur à celui des publications de l'époque de l'indépendance politique de l'Ukraine. La politique nationale a pour conséquence la prépondérance du livre étranger sur le territoire ukrainien où les Ukrainiens constituent 88% de la population. Nous pouvons constater qu'il a été publié en 1919 665 livres ukrainiens (contre 726 livres russes), en 1920 (l'année de l'interruption temporaire du pouvoir soviétique) 437 livres ukr. (contre 369 livres russes) en 1921— 214 livres ukrainiens (contre 448 livres russes), dans la Ire moitié de 1922 — 186 livres ukr. (contre 491 livres russes), quoique les Russes ne constituent que 10% de la population en Ukraine.

A partir de 1924 commence à se développer en Ukraine la production des livres dans les maisons d'édition privées. „Knyho-spilka“ qui est actuellement la plus importante parmi les maisons d'édition privées en Ukraine a fait paraître en 1924—25 plus de 350 livres. C'est la crise du papier qui empêche un plus large développement de sa production.

Hors d'Ukraine Soviétique l'édition des publications ukrainiennes se maintient sur les territoires ukrainiens ethnographiques dans, les limites de la Pologne, de la Roumanie et de la Tchécoslovaquie, principalement en Galicie. En outre de cela dans les différents Etats de l'Europe occidentale les émigrés ukrainiens ont fondé jusqu'à 30 maisons d'édition qui ont pour objet de polier des livres ukrainiens. Parmi ces maisons d'édition celles qui se trouvent en Tchécoslovaquie travaillent dans des conditions les plus favorables et avec le plus succès. Parmi les éditeurs d'ici on peut signaler les trois écoles supérieures ukrainiennes (Université, Ukrainienne à Prague, Académie des Sciences économiques et d'Agriculture à Poděbrady, Institut Ukr. Pédagogique à Prague) et la société coopérative „Ukrainsky Hromadsky Vydavnytchy Fond“. Le total des livres ukrainiens parus hors d'Ukraine soviétique depuis 1919 se monte à 4000 environ.

En 1924 à l'occasion de l'anniversaire de 350 ans de l'appari-

tion du premier livre imprimé en Ukraine („L'Apôtre“) une exposition du Livre ukrainien a eu lieu à Prague. Anciennement est organisée une 2de exposition du Livre Ukrainien à l'exposition internationale du Livre à Prague.

Voici le programme de cette exposition:

1. Section générale de l'imprimerie ukrainienne:

- a) Imprimés parus en Ukraine soviétique. Ici n'entrent que les publications qui ont une valeur générale pour la civilisation ukrainienne et ce qu'on a pu procurer à Prague (les publications soviétiques très nombreuses du caractère agitateur sont omises).
  - b) Imprimés parus hors d'Ukraine soviétique sur les différents territoires ukrainiens et à l'étranger. Ici entrent aussi les documents relatifs à la science du livre (journaux bibliographiques, catalogues, données de la science des bibliothèques, données de l'histoire de l'imprimerie et des bibliothèques en Ukraine).
2. Publications ukrainiennes périodiques des années 1918—1926 (la presse sur les territoires ukrainiens ethnographiques en Europe, la presse ukrainienne en Amérique, la presse des émigrés).
  3. Ukrainica en langues étrangères — livres et revues (anglais, français, allemands, tchèques etc.) discutants la question ukrainienne ou en général ayant trait à l'Ukraine.
  4. Chevtchenkiana — à l'occasion du cinquantenaire de l'édition pragoise du texte complet de „Kobsar“ de Chevtchenko, poète ukrainien. On expose en premier lieu les différentes éditions de „Kobsar“ depuis 1840, ensuite les traductions des oeuvres de Chevtchenko en langues étrangères, les recherches concernant ses oeuvres, les documents ayant trait à sa biographie et son époque, collection de ses portraits. Une place à part est réservée à Chevtchenko peintre: sont exposées les reproductions de ses peintures et la littérature qui s'y rattache.
  5. Décorations Graphiques du livre dans les reproductions y compris les marques de différentes maisons d'édition ukrainiennes.
  6. Diagrammes: a) diagrammes représentant la production du livre sur les territoires ukrainiens; b) diagrammes représentant la production des différentes maisons d'édition et le développement des bibliothèques ukrainiennes.

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКОГО ВИСТАВОВОГО КОМІТЕТУ
ДРУКУЄ „LEGIIOGRAFIE“, Praha-Vršovice, Sámova 665